

УДК 903:39:930.2

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2\(44\)-3201-3213](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44)-3201-3213)

Дрогобицька Оксана Ярославівна кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології і археології, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0002-2929-1708>

Винник Наталія Мирославівна кандидат історичних наук, викладач кафедри українознавства та філософії, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0001-5101-2827>

Гайдукевич Олена Олександрівна кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та філософії, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0001-7783-1767>

РОЛЬ ЕТНОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ У ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу ролі етнографічних джерел у процесі реконструкції історії первісного суспільства. Оскільки дописемний період людства не залишив прямих текстових свідчень, автори обґрунтовують необхідність залучення даних про життєдіяльність сучасних або нещодавніх синполітейних спільнот як важливого доповнення до археологічних матеріалів.

У роботі висвітлено етапи розробки питання етноаналогій у науці: від перших спроб формування критеріїв у ХІХ ст. до перетворення цього методу на цілісний науковий підхід у другій половині ХХ ст. Особлива увага приділяється концепції господарсько-культурних типів, яка дозволяє дослідникам уникати механічного перенесення ознак сучасних етносів на минуле, акцентуючи на схожості екологічних умов та моделей адаптації.

Автори аналізують потенціал етнографії у відтворенні складних аспектів первісності: соціальної структури, системи табуацій, ранніх форм обміну та шлюбно-сімейних відносин. На прикладах народів каяпо (Бразилія), сан (Південна Африка) та австралійських аборигенів продемонстровано як архаїчні риси (магічні практики, використання природних ресурсів), так і вплив глобалізації. Зокрема, розглядається унікальний досвід

виживання народу сан у пустельних умовах та генетичні дані, що підтверджують їхню давню ізоляцію.

У статті наголошується, що етнографічні матеріали мають свої недоліки. Зокрема, вони не дозволяють відтворити суспільні відносини, побут та звичаї епохи праобщини, коли відбувався процес формування людини та первісних людських колективів. По-друге, усі сучасні синполітейні суспільства, які перебувають на первісній стадії розвитку, уже зазнали сильного впливу з боку «цивілізованого світу».

Автори роблять висновок, що на сучасному етапі розвитку науки не варто недооцінювати етнографічні джерела. Вони є незамінною ланкою у гуманітаристиці, проте їх застосування потребує критичного підходу та міждисциплінарного синтезу.

Ключові слова: історія первісного суспільства, етнографія, археологія, етнографічне джерело, етнос, етнологія, духовна культура.

Drohobytska Oksana Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Ethnology and Archeology, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0002-2929-1708>

Vynnyk Natalia Candidate of Historical Sciences, lecturer of the Department of Ukrainian Studies and Philosophy, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0001-5101-2827>

Haidukevych Olena Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies and Philosophy, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0001-7783-1767>

THE ROLE OF ETHNOGRAPHIC SOURCES IN THE STUDY OF THE HISTORY OF PREHISTORIC SOCIETY

Abstract. This article is devoted to a comprehensive analysis of the role of ethnographic sources in the process of reconstructing the history of primitive society. Since the pre-literate period of humanity left no direct textual evidence, the authors justify the need to use data on the life of modern or recent synpoliteistic communities as an important supplement to archaeological materials.

The work highlights the stages of development of the issue of ethnoanalogies in science: from the first attempts to form criteria in the 19th

century to the transformation of this method into a comprehensive scientific approach in the second half of the 20th century. Particular attention is paid to the concept of economic and cultural types, which allows researchers to avoid mechanically transferring the characteristics of modern ethnic groups to the past, emphasizing the similarity of environmental conditions and models of adaptation.

The authors analyze the potential of ethnography in recreating complex aspects of primitivism: social structure, taboo systems, early forms of exchange, and marriage and family relations. The examples of the Kayapo (Brazil), San (South Africa), and Australian Aborigines demonstrate both archaic features (magical practices, use of natural resources) and the influence of globalization. In particular, the unique experience of the San people's survival in desert conditions and genetic data confirming their long isolation are considered.

The article emphasizes that ethnographic materials have their shortcomings. In particular, they do not allow us to recreate the social relations, way of life, and customs of the proto-community era, when the process of the formation of humans and primitive human communities was taking place. Secondly, all modern synpolite societies in their early stages of development have already been strongly influenced by the «civilized world».

The authors conclude that at the current stage of scientific development, ethnographic sources should not be underestimated. They are an indispensable link in the humanities, but their use requires a critical approach and interdisciplinary synthesis.

Keywords: history of primitive society, ethnography, archaeology, ethnographic source, ethnos, ethnology, spiritual culture.

Постановка проблеми. Реконструкція історії первісного суспільства є одним із найскладніших завдань сучасної гуманітаристики, оскільки цей період людської історії не залишив по собі писемних свідчень. Основним джерелом знань традиційно виступає археологія, проте вона не завжди дає змогу повноцінно відтворити соціальну структуру, систему спорідненості, духовний світ чи правові норми давніх колективів. У цьому контексті особливого значення набувають етнографічні джерела² – дані про життєдіяльність сучасних або нещодавніх спільнот, що зберегли архаїчний спосіб життя (так звані синполітейні суспільства³).

Незважаючи на низку переваг, етнографічні матеріали мають свої недоліки. Зокрема, вони не дозволяють відтворити суспільні відносини,

² У сучасних дослідженнях, присвячених даній темі, одночасно вживаються терміни «етнографічні» та «етнологічні» джерела.

³ Первісні суспільства, які існували до виникнення цивілізацій, у науці отримали назву апополітейні (від грец. «апо» – до та «політейний» – цивілізаційний), а первісні суспільства, що продовжували співіснувати з цивілізаціями, дістали назву синполітейних (від грец. «син» – існуючий одночасно).

побут та звичаї епохи праобщини, коли відбувався процес формування людини та первісних людських колективів. По-друге, усі сучасні синполітейні суспільства, які перебувають на первісній стадії розвитку, уже зазнали сильного впливу з боку «цивілізованого світу», в тому числі торгівлі, зброї і т. д. [1, с.17-18].

Наприклад, індіанці *каяпо* (Бразилія) сьогодні використовують відеокамери та юридичну допомогу для захисту своїх земель [2]. Для оперативного реагування на дії незаконних лісорубів та золотукачів в останні роки вони застосовують дрони та фотопастки [3]. Тому використання етнографічних матеріалів стосовно синполітейних суспільств має проводитися із врахуванням змін у культурі та суспільних відносинах етносу, а також специфічного впливу оточуючого середовища [4, с. 107].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема використання етнографічних даних у первісній історії має тривалу традицію. Теоретичне підґрунтя застосування етноаналогій закладено у працях класиків, зокрема Б. Малиновського [5] і Г. Кларка [6]. Значення етнографічних джерел у процесі реконструкції історії первісного суспільства опосередковано розглядалося у статтях сучасних авторів: Г. Індиченко [4; 7], О. Федорченка [8; 9], І. Шумського [10] та О. Дрогобицької [11]. Особливо варто відзначити дослідження археологів Л. Залізняка [12; 13; 14] та П. Шидловського [15]. Цікаві факти з історії сучасних племен для проведення етнографічних аналогій отримано із досліджень, присвячених племенам *сан* у Південній Африці [16], або ж *каяпо* в Бразилії [2]. Аналіз переваг та недоліків даних етнографії також знаходимо у підручниках П. Баженова [1], О. Ситника [17], а також В. Станко, М. Гладких і С. Сегеди [18].

Мета статті полягає у комплексному аналізі ролі етнографічних джерел у процесі реконструкції історії первісного суспільства. Досягнення цієї мети передбачає розкриття етапів розробки питання використання етноаналогій, виявлення обмежень у використанні цього типу джерел та дослідження потенціалу етнографії у відтворенні первісних ідеологічних уявлень, шлюбних відносин, ранніх форм обміну тощо.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як перейти до аналізу тематики нашого дослідження, насамперед зауважимо, що проблема використання саме етнографічних джерел при історичних реконструкціях первісності активно обговорювалася вченими у 60-х – 80-х рр. ХХ ст., коли у західній науці все частіше почали говорити про етноархеологію [8, с.131]. Серед тих, хто активно досліджував питання співвідношення археології та етнографії, був вчений Грехам Кларк. На його думку, цінність етнографії полягає в тому, що вона досить часто виявляється тією відсутньою ланкою

між сучасним та минулим, яку зазвичай шукає дослідник. Знаряддя праці може бути використане чотирма або п'ятьма способами в різних колективах: відмінності можуть простежуватися в основі матеріалу, руків'ї, кріпленні чи оздобленні [7, с.14].

Загалом вчений О. Федорченко умовно виділяє два етапи у розробці питання використання етноаналогій. На першому етапі, який охоплює період від XIX до 50-х рр. XX ст., науковці намагалися виокремити основні критерії, за якими можна коректно використовувати етнографічні дані. Такими критеріями стали схожість в економічному розвитку суспільств і близькість природного оточення [8, с.133, 135]. Саме тоді етнографами було сформульовано визначення господарсько-культурний тип (ГКТ), під яким розуміли «певні комплекси особливостей господарства та культури, які склались у різних народів, що знаходились на близьких рівнях соціально-економічного розвитку і мешкали у подібних природно-географічних умовах» [15, с.13]. Принагідно зауважимо, що термін господарсько-культурний тип, як правило вживають науковці на пострадянських просторах, натомість західні вчені здебільшого ведуть мову про «моделі господарчої адаптації» [12, с. 14].

На другому етапі (60 – 90-ті рр. XX ст.) залучення етноаналогій перетворилося в науковий підхід [8, с.133, 135]. Аналізуючи вказану проблему, варто звернути увагу на висновки археолога Л. Залізняка, вміщені у статті «Реконструкція первісних суспільств за їх господарсько-культурним типом». Зокрема, автор стверджує, що дані етнографії дозволяють реконструювати первісне суспільство у найскладніших його проявах, хоча і не дають можливості визначити хронологічні межі виникнення і розвитку відтвореної за їх допомогою моделі [14, с.3-4]. На його думку, порівняння етнографічних та археологічних суспільств не тільки можливе і допустиме, а й необхідне, і дослідник свідомо чи несвідомо вдається до етнографічних моделей при реконструкції первісних суспільств. Тому можна, наприклад, застосовувати етнографічні дані про мисливців на північного оленя чи бізона при відтворенні способу життя мисливців із аналогічною спеціалізацією [14, с.4].

Загалом, за Л. Залізником, схема процесу реконструкції стародавнього суспільства через його господарсько-культурний тип складається з чотирьох етапів: 1) визначення ГКТ суспільства, яке відтворюється; 2) побудова етнографічної моделі цього господарсько-культурного типу; 3) перенесення у минуле відтвореної моделі; 4) виділення індивідуальних особливостей даного суспільства [9, с. 19]. У своїй статті «Палеоекономічна реконструкція суспільства степових мисливців» автор наголошував, що значний прогрес у реконструкції моделі адаптації степових мисливців на

бізона причорноморських степів відбувся, значною мірою, завдяки застосуванню, перш за все, етнографічного моделювання [13, с. 30]. Аналізуючи роль бізонів в життєзабезпеченні суспільства та культ цієї тварини, поселення і житло, дослідник неодноразово згадує етнографічні дані стосовно спеціалізованих мисливців прерій [13, с. 31].

У підручнику «Культурна антропологія: походження людини і суспільства» (2012) дослідник О. Ситник присвятив етноаналогіям увесь розділ, назвавши його «Суспільна організація в родовій общині. Етнографічні аналогі та порівняння». У розділі на основі різних прикладів етнографічних описів XIX – XX ст. проаналізовано інститут влади у первісних племен, типи і види сім'ї, а також звичаї та обряди, пов'язані з шлюбом [17, с. 157-169]. Однак, автор наголошує, що застосовуючи ретроспективний метод пошуку аналогів у суспільних відносинах «етнографічних племен», які відстали на шляху цивілізаційного прогресу, можна знайти багато спільного з первісними звичаями та традиціями. Проте не можна традиційні форми суспільної і духовної культури населення екваторіальної чи тропічної зони бездумно переносити на населення, що проживало в суворих ландшафтно-кліматичних (прильодовикових) умовах Європейського континенту [17, с. 169].

На наш погляд, особливо цінними є етнографічні джерела при вивченні шлюбу і сім'ї у первісні часи, адже, як відомо, відрібок за наречену та шлюбний викуп мають глибоке коріння. Як стверджує сучасний етнолог В. Балушок, у первісних народів спочатку не було власне сімейно-шлюбної обрядовості, вона розвинулася лише з розвитком інституту шлюбу. Тому спочатку у тих етносів, де був розвинені ініціації, вони певною мірою замінювали весь весільний обряд. Таким чином, весільна обрядовість ввібрала у себе багато ініціаційних ритуалів [19, с. 31].

Етнографічні джерела дозволяють реконструювати чимало явищ соціального життя, серед яких структуру управління і влади, різні форми власності у первісні часи.

Зокрема, етнографічні матеріали, отримані у народів, що вели до недавнього часу архаїчний спосіб життя, свідчать про те, що для первісного суспільства притаманні соціальні норми, які значно жорсткіше і детальніше регламентують поведінку індивідів, аніж соціальні норми товариств, стадіально пізніших.

Найчастіше вони існували у вигляд заборон, тобто «табу» [10, с. 5]. З одного боку, це слово означає – «священний», «освячений», з іншого боку – «моторошний», «небезпечний», «заборонений», «нечистий». Протилежність табу полінезійці називають словом «ноа» (у розумінні «звичайний», «загальнодоступний» [20, с. 114-115].

Загалом, як стверджує К. Калинобродська, якщо зібрати всі табуації, записані етнографами, і скласти їх в єдиний список, то він нараховував би тисячі заборон. Адже система заборон охоплювала практично всі сторони життя суспільства: полювання, військові дії, статеві відносини, побут тощо [21, с. 99]. Однак, серед етнографів досі існує дискусія про те, настільки ефективно система засобів примусу регулювала поведінку первісної людини. Одні вважають, що система заборон діяла практично безвідмовно, інші стверджують, що порушення табу могло бути звичайним явищем для первісної людини, особливо якщо її дії не контролювалися. Наприклад, польсько-англійський антрополог, етнограф і соціолог Б. Малиновський (1884 – 1942), який проводив польові етнографічні дослідження у Австралії, Новій Гвінеї та на островах Тробріан, відзначав, що для порушення табу, а відтак уникнення негативних наслідків, аборигени використовували магічні процедури та чаклунство [21, с. 100].

Сучасні історики, вивчаючи побут первісних племен, часто опираються на приклади існування обміну в етнографічних суспільств мисливців-збирачів. Наприклад, П. Шидловський у праці «Мисливці на мамонтів басейну Дніпра» підкреслює, що обмін в умовах натурального господарства мав в першу чергу соціальне значення. Зокрема під час міжобщинних обрядодій аборигени Австралії обмінювалися знаряддями праці, прикрасами, чурингами⁴ та дуже рідко продуктами. Обмін активно використовувався у шлюбно-сімейних відносинах. Під час укладання екзогамних шлюбів та в процесі пошуку військових союзників меланезійці найчастіше використовували у якості предметів обміну мушлі каури [15, с.119].

Цікаво, що найціннішими вважалися червоні мушлі (наприклад, у системі обміну *кула*), оскільки вони символізували високий соціальний статус і зв'язок із предками, тоді як звичайні білі мушлі могли виконувати роль простіших засобів обміну [5, р. 86-87].

На наш погляд, етнографічні джерела варто використовувати при аналізі первісних ідеологічних уявлень, адже й сучасні етноси досі сповідують шаманізм чи тотемізм. Традиційно чимало дослідників вважали, що вірування австралійських аборигенів є найбільш архаїчним релігійним феноменом, який залишився до наших часів і класичним, типовим прикладом тотемізму [22, с.60]. Такої ж думки притримувався З. Фрейд у праці «Тотем і табу», який стверджував, що прихильність до тотема лежить в основі всіх соціальних зобов'язань корінного австралійця: з одного боку,

⁴ Чуринга – сакральний предмет у віруваннях австралійських аборигенів. Це зазвичай довгасті, овальні або округлі предмети, виготовлені з дерева або каменю. Вони часто прикрашені концентричними колами, спіралями та лініями, які мають глибоке символічне значення.

вона виходить за межі племінних взаємин, а з іншого – витісняє кровні зв'язки [20, с. 97].

Однак сучасний релігієзнавець Д. Базик застерігає від такого спрощеного сприйняття, адже вважає, що для релігійних вірувань австралійських племен, окрім тотемізму, характерні також інші форми первісних релігійних уявлень (фетишизм, анімізм, різноманітні форми магії), які значно взаємообумовлені та взаємопов'язані між собою [22, с.61]. До того ж, у процесі культурної взаємодії первісні вірування аборигенних суспільств Австралії не залишаються незмінними, зазнаючи суттєвої трансформації [22, с.68].

Цікавими також з точки зору предмету нашого дослідження є койсанські народи, серед яких і *сан* – мисливці-збирачі, що населяють пустельні області Намібії, Ботсвани, ПАР та Анголи. В етнографічній літературі часто ще зустрічається застарілий етнонім «бушмен» (від нідерландського *bosjesman* – «лісова людина» або «людина кущів»). Згідно генетичних аналізів, вони відділилися від загального людського стовбуру понад 100 тисяч років тому, а то й більше [23]. За останніми даними, розбіжність між предками койсанів і рештою сучасного людства могла статися ще раніше, а саме 260–350 тис. років тому [24; 25]. Також доведено, що надалі койсанські племена мало контактували з іншими африканськими етносами і що генетична різноманітність серед сучасних койсан вища, аніж між європейцями та азіатами разом узятими [26, с. 31].

За лінгвістичними дослідженнями, койсанська гілка виділилася з первісної прамови найпершою. Деякі фахівці кваліфікують койсанську мовну сім'ю не як генетичну спільність, а як «типологічний конгломерат» стародавніх мов, що вижили в глухій ізоляції [26, с. 31].

Наразі койсанські племена є не тільки вправними мисливцями, а демонструють унікальні навички виживання і знання про рослинний, тваринний світ південної Африки. Підтвердження цьому знаходимо у сучасних антропологічних, етноботанічних та екологічних дослідженнях. Наприклад, *сан* надають перевагу рослині *harpagophytum procumbens* (гарпагофітум або «чортів кіготь») за її сильні протизапальні властивості [27, р. 93]. Діти починають ідентифікувати корисні рослини та способи екстракції лікувальних речовин вже з 5–6 років, спостерігаючи за представниками старшого покоління [16, р. 138]. Навички виживання у важких екологічних умовах також передаються через усну традицію, яка включає детальні карти місцевості та сезонну поведінку тварин.

Знання представників цих племен про видобуток води з коренеплодів або за допомогою зрізу рослини *kalanchoe* (каланхоє) з вологого піску є унікальною адаптацією до життя в умовах дефіциту води. Так, щоб

отримати воду, сан розгрітали руками верхній шар піску й палицею-копачкою готували отвір глибиною приблизно 60 см. У нього вставляли соломинку, зрізану з каланхоє з трав'яним фільтром. Пісок навколо соломинки утрамбовували і залишали на пів години для накопичення вологи. Використовуючи рот для створення вакууму, сан висмоктували воду з піску. Потім зберігали її в яйцях страусів, які запечатували воском і закопували в пісок для подальшого використання [28, р. 100]. Іншими джерелами води є заглиблені ділянки, які зберігають дощову воду від 3 до 9 місяців. Цю воду зазвичай можна використовувати лише в прохолодну пору року, коли кількість москітів зменшується, а відтак меншає ризик захворіти на малярію [28, р. 100].

Висновки. Отже, на сучасному етапі розвитку науки не варто недооцінювати етнографічні джерела, адже вони дають змогу частково відтворити побут, традиції та звичаї первісних людських колективів. Однак, потрібно враховувати недоліки цього типу джерел та вплив сучасних глобалізаційних процесів на етноси. Попри значну цінність, етнографічні джерела мають обмежену екстраполяційну здатність щодо епохи праобщини. Крім того, неминуча трансформація традиційних культур під впливом цивілізаційних контактів вимагає від дослідників критичного підходу.

Використання господарсько-культурних типів або моделей господарчої адаптації визнано найбільш коректним шляхом застосування етноаналогій. Це дозволяє уникати механічного перенесення рис сучасних народів на минуле, акцентуючи увагу на схожості екологічних умов та засобів життєзабезпечення.

Література:

1. Баженов О. Історія первісного суспільства: навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету денної форми навчання. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2014. 296 с.
2. Turner T. The Social Dynamics of Video Media in an Indigenous Society: The Cultural Meaning and the Personal Politics of Video-making in Kayapo Communities. *Visual Anthropology Review*. 1991. Vol. 7. Issue 2. P. 68-76.
3. **Territorial surveillance program.** URL: <https://kayapo.org/defend/>
4. Інדיченко Г. Етнічні риси в археологічних джерелах (за матеріалами пізнього палеоліту України). *Етнічна історія народів Європи*. 2006. Вип. 21. С. 107–112.
5. Malinowski B. *Argonauts of the Western Pacific*. London: Routledge & Kegan Paul, 1953. 527 p.
6. Clarke G. *Archaeology and society*. Cambridge, 1957. 272 p.
7. Індиченко Г. Етноархеологія: перспективи розвитку. *VITA ANTIQUA. Збірка наукових статей*. 2003. №5-6. С. 13–19.
8. Федорченко О. Проблема залучення етнографічних аналогій в археології. Історіографічний аспект. *Кам'яна доба України*. 2008. Вип.11. С. 131–137.

9. Федорченко О. Історія дослідження суспільства прильодовикових мисливців на бізонів у 80-90-х роках ХХ ст. та на початку ХХІ ст. *Магістеріум*. 2005. Вип. 20. С. 18–22.
10. Шумський І. До питання соціальних регуляторів первісного суспільства: історико-правовий вимір. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 64. С. 4–7. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.64.1>
11. Дрогобицька О. Ініціації в історії первісного суспільства: структура, символізм та етнографічні паралелі. *Вісник науки та освіти*. 2025. №12 (42). С. 2879–2889. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-12\(42\)-2879-2889](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-12(42)-2879-2889)
12. Залізник Л. Мезолітичні мисливці та рибалки Надпоріжжя за матеріалами поселень Огринь 8. *Археологія*. 2018. №3. С. 3–19.
13. Залізник Л. Палеоекономічна реконструкція суспільства степових мисливців. *Археологія*. 1996. №3. С. 29–39.
14. Залізник Л. Реконструкція первісних суспільств за їх господарсько-культурним типом. *Археологія*. 1990. № 4. С.3–12.
15. Шидловський П. Мисливці на мамонтів басейну Дніпра: навчальний посібник. К.: ВПЦ Київський університет, 2020. 144 с.
16. Dan, V., Mchombu, K., Mosimane, A. Indigenous medicinal knowledge of the San people: The case of Farm Six, Northern Namibia. *Information Development*. 2010. №26. P. 129–140.
17. Ситник О. Культурна антропологія: походження людини і суспільства. Навч. посібник. Львів: видавництво Львівської політехніки, 2012. 180 с.
18. Станко В., Гладких М., Сегеда С. Історія первісного суспільства: підручник. К.: Либідь, 1999. 239 с.
19. Балущок В. Елементи давньослов'янських ініціацій в українському весіллі. *Народна творчість та етнографія*. 1994. № 1. С. 31–36.
20. Фройд З. Тотем і табу; пер. з нім. та передмова В. Б. Чайковського. Харків: Фоліо, 2019. 267 с.
21. Калинобродська К. Проблема існування механізмів примусу за часів первісного суспільства. *Гуманітарний часопис*. 2006. № 4. С. 96–103.
22. Базик Д. Особливості трансформації первісних релігійних вірувань аборигенних суспільств Австралії в умовах сучасності. *Українське релігієзнавство*. 2008. № 47. С. 60–68.
23. Генетики виявили в Південній Африці найдревніші племена на Землі. URL: https://zn.ua/ukr/SCIENCE/genetiki_viyavili_v_pivdenniy_afritsi_naydrevnishi_plemena_na_zemli.html
24. Schlebusch C. M., et al. Southern African ancient genomes estimate modern human divergence to 350,000 to 260,000 years ago. *Science*. 2017. №358. P. 652–655.
25. Schlebusch C. M, Prins F., Lombard M., Jakobsson M., Soodyall H. The disappearing San of southeastern Africa and their genetic affinities. *Hum Genet*. 2016. 135(12). P. 1365-1373. DOI: 10.1007/s00439-016-1729-8
26. Селігей П. Рідкісні та унікальні явища в мовах світу: Чому вони цікаві не тільки типологам? *Мовознавство*. 2025. № 4. С. 19-49. DOI 10.33190/0027-2833-343-2025-4-002
27. Modo T. Ethnobotanical Review of Medicinal Plants Used by Indigenous Communities in the Okavango Delta, Botswana: Knowledge Documentation, Conservation

Challenges, and Bioactive Potential. *European Journal of Ecology, Biology and Agriculture*. 2026. 3(1). P. 91-99. [https://doi.org/10.59324/ejeba.2026.3\(1\).09](https://doi.org/10.59324/ejeba.2026.3(1).09)

28. Useb J. A history of water resource access in the southern Kalahari: San perspectives on the role of modern technology in dispossession and poverty. *Water and Indigenous Peoples*. Edited by R. Boelens, M. Chiba and D. Nakashima. Knowledges of Nature 2, UNESCO: Paris, 2006. P. 100-101.

References

1. Balushok, V. (1994). Elementy davnoslovianskykh initsiatsii v ukrainskomu vesilli [Elements of Ancient Slavic Initiations in the Ukrainian Wedding]. *Narodna tvorchišta ta etnografii*, (1), 31–36. [in Ukrainian].

2. Bazhenov, O. (2014). *Istoriia pervisnoho suspilstva: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv istorychnoho fakultetu dennoi formy navchannia* [History of Primitive Society: a Teaching Manual for Students of the History Faculty of Full-time Education]. Kamianets-Podilskyi: FOP Sysyn O.V. [in Ukrainian].

3. Bazyk, D. (2008). *Osoblyvosti transformatsii pervisnykh relihiinykh viruvan aboryhennykh suspilstv Avstralii v umovakh suchasnosti* [Peculiarities of the Transformation of Primitive Religious Beliefs of the Aboriginal Societies of Australia in Modern Conditions]. *Ukrainske relihiieznavstvo*, (47), 60–68. [in Ukrainian].

4. Clarke, G. (1957). *Archaeology and society*. Cambridge.

5. Dan, V., Mchombu, K., & Mosimane, A. (2010). Indigenous medicinal knowledge of the San people: The case of Farm Six, Northern Namibia. *Information Development*, (26), 129–140.

6. Drohobyt'ska, O. (2025). *Initsiatsii v istorii pervisnoho suspilstva: struktura, symbolizm ta etnografichni paraleli* [Initiations in the History of Primitive Society: Structure, Symbolism, and Ethnographic Parallels]. *Visnyk nauky ta osvity*, 12(42), 2879–2889. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-12\(42\)-2879-2889](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-12(42)-2879-2889) [in Ukrainian].

7. Fedorchenko, O. (2005). *Istoriia doslidzhennia suspilstva pryliodovykovykh myslyvtiv na bizoniv u 80-90-kh rokakh XX st. ta na pochatku XXI st.* [History of the Study of the Society of Periglacial Bison Hunters in the 80s-90s of the 20th Century and the Beginning of the 21st Century]. *Mahisterium*, (20), 18–22. [in Ukrainian].

8. Fedorchenko, O. (2008). Problema zaluchennia etnografichnykh analogii v arkheologii. Istoriohrafichni aspekt [The Problem of Involving Ethnographic Analogies in Archaeology. Historiographical Aspect]. *Kamiana doba Ukrainy*, (11), 131–137. [in Ukrainian].

9. Freud, S. (2019). *Totem i tabu* [Totem and Taboo] (V. Chaikovskyyi, Trans.). Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].

10. Henetyky vyivavly v Pivdennii Afrytsi naidrevnishi plemena na Zemli [Geneticists Discovered the Oldest Tribes on Earth in South Africa]. (n.d.). URL: https://zn.ua/ukr/SCIENCE/genetiki_viyavili_v_pivdenniy_afrytsi_naydrevnishi_plemena_na_zemli.html [in Ukrainian].

11. Indychenko, H. (2003). *Etnoarkheolohiia: perspektyvy rozvytku* [Ethnoarchaeology: Development Prospects]. *VITA ANTIQUA: Zbirka naukovykh statei*, (5-6), 13–19. [in Ukrainian].

12. Indychenko, H. V. (2006). *Etnichni rysy v arkheolohichnykh dzherelakh (za materialamy piznoho paleolitu Ukrainy)* [Ethnic Features in Archaeological Sources (Based on

Materials of the Late Paleolithic of Ukraine)]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, (21), 107–112. [in Ukrainian].

13. Kalynobrodska, K. (2006). Problema isnuvannia mekhanizmv prymusu za chasiv pervisnoho suspilstva [The Problem of the Existence of Enforcement Mechanisms During the Times of Primitive Society]. *Humanitarnyi chasopys*, (4), 96–103. [in Ukrainian].

14. Malinowski, B. (1953). *Argonauts of the Western Pacific*. London: Routledge & Kegan Paul.

15. Modo, T. (2026). Ethnobotanical Review of Medicinal Plants Used by Indigenous Communities in the Okavango Delta, Botswana: Knowledge Documentation, Conservation Challenges, and Bioactive Potential. *European Journal of Ecology, Biology and Agriculture*, 3(1), 91–99. [https://doi.org/10.59324/ejeba.2026.3\(1\).09](https://doi.org/10.59324/ejeba.2026.3(1).09)

16. Schlebusch, C. M., Prins, F., Lombard, M., Jakobsson, M., & Soodyall, H. (2016). The disappearing San of southeastern Africa and their genetic affinities. *Hum Genet*, 135(12), 1365–1373. <https://doi.org/10.1007/s00439-016-1729-8>

17. Schlebusch, C. M., et al. (2017). Southern African ancient genomes estimate modern human divergence to 350,000 to 260,000 years ago. *Science*, (358), 652–655.

18. Selihiev, P. (2025). *Ridkisini ta unikalni yavyshcha v movakh svitu: Chomu vony tsikavi ne tilky typoloham?* [Rare and Unique Phenomena in the World's Languages: Why Are They Interesting Not Only to Typologists?]. *Movoznavstvo*, (4), 19–49. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-343-2025-4-002> [in Ukrainian].

19. Shumskiy, I. (2023). *Do pytannia sotsialnykh rehulatoriv pervisnoho suspilstva: istoryko-pravovyi vymir* [On the Issue of Social Regulators of Primitive Society: Historical and Legal Dimension]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*, (64), 4–7. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.64.1> [in Ukrainian].

20. Shydlovskiy, P. (2020). *Myslyvtsi na mamontiv baseinu Dnipra: navchalnyi posibnyk* [Mammoth Hunters of the Dnieper Basin: a Study Guide]. Kyiv: VPTs Kyivskiy universytet. [in Ukrainian].

21. Stanko, V., Hladkykh, M., & Sehed, S. (1999). *Istoriia pervisnoho suspilstva: Pidruchnyk* [History of Primitive Society: Textbook]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].

22. Sytnyk, O. (2012). *Kulturna antropohiia: pokhodzhennia liudyny i suspilstva. Navch. posibnyk* [Cultural Anthropology: the Origin of Man and Society. Study Guide]. Lviv: vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky. [in Ukrainian].

23. Territorial surveillance program. (n.d.). URL: <https://kayapo.org/defend/>

24. Turner, T. (1991). The Social Dynamics of Video Media in an Indigenous Society: The Cultural Meaning and the Personal Politics of Video-making in Kayapo Communities. *Visual Anthropology Review*, 7(2), 68–76.

25. Useb, J. (2006). A history of water resource access in the southern Kalahari: San perspectives on the role of modern technology in dispossession and poverty. In R. Boelens, M. Chiba & D. Nakashima (Eds.), *Water and Indigenous Peoples* (pp. 100-101). Paris: UNESCO.

26. Zalizniak, L. (1990). Rekonstruktsiia pervisnykh suspilstv za ikh hospodarsko-kulturnym typom [Reconstruction of Primitive Societies by their Economic and Cultural Type]. *Arkheolohiia*, (4), 3–12. [in Ukrainian].

27. Zalizniak, L. (1996). *Paleoekonomichna rekonstruktsiia suspilstva stepovykh myslyvtiv* [Paleoeconomic Reconstruction of the Society of Steppe Hunters]. *Arkheolohiia*, (3), 29–39. [in Ukrainian].

28. Zalizniak, L. (2018). *Mezolithichni myslyvtsi ta rybalky Nadporizhzhia za materialamy poselen Ogrin 8* [Mesolithic Hunters and Fishers of the Nadporizhzhia Region Based on the Materials of the Ogrin 8 Settlements]. *Arkheolohiia*, (3), 3–19. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.03.2026